

20. Rudnytskyi, Ya. (1965). *Ukrainska mova ta yii hovory. Tretie spravlene y poshyrene vydannia*. Vinnipeh, 1965 (in Ukr.).
21. Rudnytskyi, Ya. (1978). *Z avstraliiskoi onomastyky*. Kanberra; Ottava (Serii : Slavistyka / UVAN ; Issue 97) (in Ukr.).
22. Rudnytskyi, Ya. (1981). *Z ukrainskoi ekzylnoi idioleksyky*. Ottawa : Ukrainian language Assn (Series : Ukrainica Exiliana / UMMAN ; n. 7) (in Ukr.).
23. Siromskyi, R. (2009). Pytannia bahato kulturnosti ta zberezhennia natsionalnoi identychnosti kanadskykh ukrainsiv u doslidzhenniakh Yaroslava Rudnytskoho. *Mizhnarodni zviazky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky*, 18, 285–292 (in Ukr.).
24. Zorivchak, R.P. (1999). Patriarkh ukrainskoi filolohii: do 90-richchia vid dnia narodzhennia akademika Yu. Shevelova. *Dzvin*, 1, 148–150 (in Ukr.).

УДК 811.161.2'42

І.А. ЯРОШЕВИЧ

Київ, Україна

ТРАНСПОЗИЦІЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ПОПОВНЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ

У статті в загальних рисах схарактеризовано випрацювання теоретичних засад і подальше вивчення лінгвістичного явища транспозиції та її різновидів у сучасному українському мовознавстві, що значною мірою вплинуло на розширення поняттєвої бази у сфері граматики, зокрема одного із її розділів – морфології, поповнення її новими й удосконаленими терміноодинацями.

К л ю ч о в і с л о в а: транспозиція, функційна міжчастиномовна транспозиція, функційно-категорійна граMATика, морфологія, частини мови, морфологійна категорія, термін, лінгвістична терміносистема.

У сучасній лінгвоукраїністиці актуальною залишається проблема оновлення й унормування в науковій практиці теоретично обґрунтованих і практично апробованих положень і понять граматичного ладу мови, позначуваних відповідними терміноодинацями. Актуальність цієї статті зумовлена потребою з'ясування тієї ролі, яку відіграє функційна транспозиція у поповненні складу лінгвістичної терміносистеми сучасної української літературної мови. Мета пропонованої статті – простежити, як на тлі випрацюваної в зарубіжному мовознавстві теорії транспозиції в сучасному українському мовознавстві сформувався новий функційно-категорійний напрям дослідження взаємопов'язаних рівнів граматики – морфології, синтаксису і словотвору – та як завдяки цьому лінгвістична терміносистема поповнилася новими поняттями й термінами. У дослідженні увагу зосереджено на морфологійній системі мови як основному розділові граматики, виокремленні її одиниць і категорій, що під впливом новітніх ідей, випрацюваних на основі теоретичних засад транспозиції та функційно-категорійної граматики, зазнала суттєвих змін.

© І.А. ЯРОШЕВИЧ, 2021

Випрацювання, унормування та кодифіковане закріплення в науковому доробку вчених термінів на позначення досліджуваних мовних явищ перебуває в органічному зв'язку з функціонуванням і розвитком мови загалом. Щоразу із здобуванням нових знань, що супроводжується введенням до наукового вжитку нових понять, учені створюють і нові терміни для їхньої номінації. Поява термінів у мові є завершальним етапом у процесі пізнання об'єктів дійсності, узагальненою та найбільш сконденсованою їх дефініцією. У процесі розвитку мови одні терміни міцно закріплюються в ній, цементуючи її теоретичні підвалини, інші виходять із ужитку через невідповідність сучасним правописним і словотвірним нормам, ще інші реактуалізуються, перевнормовуються у відповідності до усталених зразків морфологічної та словотвірної структур української мови. Зокрема, в індивідуальних практиках науковці все частіше послуговуються перевнормованими термінами іншомовного походження на зразок: *морфологійний* (замість *морфологічний*), *методологійний* (замість *методологічний*), *термінологійний* (замість *термінологічний*), *синонімійний* (замість *синонімічний*), *категорійний* (замість *категоріальний*), *функційний* (замість *функціональний*) тощо (Городенська, 2020; Мельник, 2015; Лаврінець, 2019 та ін.).

Не викликає сумнівів той факт, що щовищого рівня розвитку досягає мовознавча наука, то більше проблем у її вивченні постає перед науковцями. З цього приводу А.О. Білецький зауважував, що «кожна наука ... не може залишатися незмінною, доки нею займаються вчені-дослідники... дослідні горизонти науки постійно розширюються, адже вона збагачується новими фактами, новим їх розумінням, новими теоріями» (Білецький, 2004: 41).

Традиційний підхід учених до опису граматичної системи української мови та її одиниць, що ґрунтуються на формально-значеннєвих і формально-структурних теоретичних засадах, виявився надто стійким і нормативним у сучасному мовознавстві. Свідченням цього може слугувати навчальна література з курсу «Сучасна українська літературна мова» для студентів-філологів (не кажучи вже про шкільні підручники) (Білодід, 1969; Грищенко, 2002; Мойсієнко & Алтинцева 2010; Мойсієнко, 2013 та ін.). Традиційні погляди вчених на систему частин мови вперше в україністиці піддав критиці І.К. Кучеренко, який зауважував, що «нормативно-описова граматики добирає поняття і положення «відстояні», тобто ті, навколо яких стихла боротьба думок» (Кучеренко, 2003: 7).

Жодним чином не применшуючи вагомого і незаперечного набутку вчених, що дотримуються традиційних поглядів у вивченні граматичного ладу української мови, гідно оцінюючи їхні здобутки, представники нового підходу до його вивчення сконцентрували свою увагу на цілісному, щонайповнішому описові передусім морфологічної системи, в основу якого покладено концепцію функційно-категорійної граматики.

Шляхи нового науково-теоретичного осмислення процесу функційної взаємодії частин мови накреслив наприкінці ХІХ ст. ще О.О. Потєбня у праці «Из записок по русской грамматике», створеній на питоми українському мовному матеріалі. У сучасному мовознавстві теоретичні засади функційно-категорійної граматики випрацював І.Р. Вихованець (Вихованець, 1988; 1996; 1997; 2000; 2002; 2004; 2007; 2017). Новаторські ідеї вченого поглиблено реалізовано в науковому доробку його учнів і послідовників – К.Г. Городенської (1995; 2004;

2017), А.П. Загнітка (1991; 1992; 1996; 2010; 2020), В.М. Ожогана (1997; 2005), А.Ю. Габай (2011), А.С. Джури (2000), Н.Л. Іваницької (2009), Н.М. Костусяк (2002, 2013), Т.Є. Масицької (1998), І.А. Мельник (2017) та ін.

У новітніх описах граматичного ладу сучасної української мови науковці, зокрема, переорієнтовують традиційно усталену теорію частин мови і категорій, оскільки спираються не лише на формально-значеннєвий і формально-структурний підхід до розгляду аналізованих мовних явищ, а передусім на два методологічно вагомні концепти – семантичний і функційний, комплексно поєднуючи формально-граматичні (від форми до значення) особливості мовних одиниць і семантико-граматичні (від значення або функції до форми).

Такий підхід спонукав до випрацювання нових понять і термінів, що значною мірою сприяло поповненню лінгвістичної терміносистеми взагалі. Попри свою відносну статичність остання яскраво засвідчує еволюційні процеси в її розвитку. Динаміку появи нових понять і терміноодиниць виразно репрезентує лінгвістичне явище, позначуване терміном *транспозиція* (від середньолат. *transposition* – перестановка та лат. *transponere* – переставляти). Цим терміном учені оперують у випадках використання однієї мовної форми у функції іншої (Вихованець, 2007: 692–693; Загнітко, 2020: 823).

Теорію транспозиції на матеріалі французької мови вперше опрацював наприкінці ХІХ ст. швейцарський мовознавець Ш. Баллі (Балли, 1955). Учений виокремив два різновиди транспозиції – *функційну* та *семантичну*. *Функційна транспозиція*, за його спостереженням, відбувається на синхронному зрізі та має безпосередній стосунок до граматики. Сутність її Ш. Баллі вбачав у тому, що слово в граматичній структурі мови переходить із однієї частини мови до іншої або вживається у функції іншої, зберігаючи при цьому свою семантику. *Семантична транспозиція* має еволюційний характер і передбачає зміну значення слова у зв'язку з метафоризацією чи переносним уживанням у лексичній системі мови. Транспозицію Ш. Баллі вважав «не тільки корисною, а й необхідною, і навіть невідворотною» (Балли, 1955:143).

Теорію *функційної транспозиції* пізніше ґрунтовно опрацював французький лінгвіст Л. Теньєр під назвою *трансляція* (від лат. *translatio* – перенесення), основними поняттями якої визначив: *трансльоване* (слово, що підлягає трансляції), *транслят* (слово, що є результатом трансляції) та *транслятив* (граматичний показник *трансляції*). Л. Теньєр надавав важливого значення *трансляції* (у нашому визначенні – *транспозиції*), оскільки саме завдяки їй стає можливим перетворення одного класу слів на інший, зокрема перехід слів із однієї частини мови в іншу, що значною мірою розширює та збагачує їхні функційні можливості (Теньєр, 1988: 378). Зазначені поняття в дослідженнях І.Р. Вихованця позначено термінами відповідно: *транспоноване*, *транспозит* і *транспозитор* (Вихованець, 2007: 692).

Порушені спочатку в зарубіжному мовознавстві питання, пов'язані з теоретичним обґрунтуванням і практичним утіленням проблем функційної транспозиції та її різновидів, упродовж останніх десятиліть минулого та початку ХХІ століть у розвитку лінгвістики як науки привертати і продовжують привертати пильну увагу багатьох як зарубіжних, так і вітчизняних учених-граматистів. У сучасних наукових джерелах, окрім загальноновживаного терміна *транспозиція*, засвідчені й інші, переважно запозичені, зокрема: *дери́вація*, *синтаксична дери́вація*, *конверсія*, *інтеґрація*, *синкретизм*, *субституція*, *трансформація*

(Балко, 2014: 22, Клименко, 2007: 266; Кочерган, 2007: 634; Кубрякова, 1974: 64–76; Лукин, 1973: 1, 3; Мельник, 2015: 23; Ярошевич, 2010: 55). Однак, як справедливо зауважує І.А. Мельник, досить часто, оперуючи цими термінами на позначення *транспозиції*, що найповніше відображає багатовимірність цього поняття, дослідники вкладають неоднозначний зміст (Мельник, 2015: 23, 30). У наукових джерелах традиційного спрямування поняття *транспозиція* позначають в основному терміном *перехід*, *перехідність* і *взаємопереходи у системі частин мови*. Частиномовні переходи у своїх працях висвітлювали В.В. Ващенко (1953), І.І. Ковалик (Білодід, 1969), М.А. Жовтобрюх (1984) та ін. На важливості вивчення перехідних явищ наголошував, зокрема, В. Ващенко, надаючи їм важливого значення, оскільки вони «скріплюють систему частин мови в процесі її розвитку... є носіями нового, а без них немає нового, немає руху, немає розвитку мови» (Ващенко, 1953: 14–22).

Систему частин мови, усталену в традиційному мовознавстві, як уже зазначалося, уперше порушив І.К. Кучеренко, вилучивши з її складу *займенник*, а його різновиди розподілив між трьома частинами мови – *іменником*, *прикметником*, *числівником* залежно від функційного призначення. Цей клас слів учений позначив термінами *займенні слова* та *займенні ад'єктивні слова* (Кучеренко, 2003: 145, 441), водночас спростував також традиційний поділ частин мови на *повнозначні* і *неповнозначні* (або *службові*), узявши за основу «реальне значення слова як узагальнене відображення фактів матеріального світу» (Там само: 145). Це в подальшому певною мірою сприяло виокремленню в новітніх дослідженнях п'ятикомпонентного складу частин мови (*іменник*, *дієслово*, *прикметник*, *числівник* і *прислівник*), а також *аналітичних слів-морфем* (або *слів-морфем*) та *слів-речень* на позначення так званих «*службових слів*», позбавлених частиномовного статусу (Вихованець, 1988, 2004, 2017; Городенська, 2004, 2017).

Як результат міжчастиномовної транспозиції дехто із дослідників, навпаки, доповнив традиційний склад частин мови ще двома, позначивши їх термінами: *станівник* (або *предикативи*) та *модальник* (Горпинич, 2004: 31; Загнітко, 2020: 456–457; 588–589).

На позначення різновидів транспозиції в системі традиційно виокремлюваних частин мови використовують такі загально поширені й усталені терміни, в основі яких латинські назви частин мови: *субстантивіація* (перехід в іменники), *ад'єктивіація* (перехід у прикметники), *нумералізація* (перехід у числівники), *прономіналізація* (перехід у займенники), *вербалізація* (перехід у дієслова), *адвербіалізація* (перехід у прислівники), *препозиціоналізація* (перехід у прийменники), *кон'юнктивіація* / *кон'юнкціоналізація* (перехід у сполучники), *партикуляція* / *партикуляризація* (перехід у частки), *інтер'єктивіація* (перехід у вигукі) (Білодід, 1969; Русанівський, 2007; Загнітко, 2020). Деякі із зазначених термінів покладено в основу похідних від них терміноодиниць, утворених за зразком словотвірної будови української мови: *субстантивування*, *субстантивовані слова*, *категорія субстантивності*, *ад'єктивні* / *ад'єктивовані слова*, *нумеральні слова*, *вербальні утворення* тощо.

За п'ятикомпонентної системи частин мови (*іменник*, *дієслово*, *прикметник*, *числівник*, *прислівник*) у новітніх дослідженнях засвідчено лише п'ять різновидів частиномовної транспозиції: *субстантивіація*, *вербалізація*, *ад'єктивіація*, *нумералізація* та *адвербіалізація*. Виокремлюють чотири види *субстантивіації*:

віддієслівну, відприкметникову, відчислівникову та відприслівникову; чотири види *ад'єктивної: відіменникову, віддієслівну, відчислівникову та відприслівникову* (Вихованець, 2017: 251, 287). Розрізняють також чотири види *адвербіалізації: відіменникову, відприкметникову, відприслівникову та віддієслівну* (Городенська, 2017: 579).

Оскільки займенникові слова розглядають як підклас іменників, прикметників, числівників і прислівників, їх позначають термінами: *займенникові іменники, займенникові прикметники, займенникові числівники, займенникові прислівники* (Вихованець, 2004: 184–216; 2017: 225, 297, 361; Городенська, 2017: 497; Ожоган, 1997). Транспозицію займенникових слів у зазначені частини мови позначають також термінами: *субстантивна прономіналізація, ад'єктивна прономіналізація, нумеральна прономіналізація, адвербіальна прономіналізація* (Мельник, 2015: 29).

Уперше в україністиці І.Р. Вихованець увів до наукового обігу поняття *центральності та периферійності частин мови*. Іменник і дієслово визначено *центральною* як суто автономні знаки з найбільшим набором морфологічних категорій і парадигм, а прикметник, числівник і прислівник – *периферійними* (Вихованець, 2004: 16; 2017: 29–30; див. також: Городенська, 2017: 364–366). Свідченням транспозиційної взаємодії частин мови є виявлення в них вторинних значень, тому вмотивовано запровадження таких термінів: *первинні (або непохідні) / вторинні (або похідні) іменники, первинні (або непохідні) / вторинні (або похідні) дієслова, первинні (або непохідні) / вторинні (або похідні) прикметники*; а також: *власне-іменники, невласне-іменники, предикатні / не-предикатні іменники* (Вихованець, 2004: 47, 124, 129; 2017: 73, 262, 366); *морфологічні дієслова (або власне-дієслова), синтаксичні дієслова* на позначення одиниць, що зазнали лише синтаксичної вербалізації, та *аналітичні дієслова* на позначення одиниць, для яких синтаксичні позиції дієслова єдині, фіксовані (Городенська, 2017: 367–368). До граматичного вжитку вчені зрідка вводять запозичені терміни на позначення частиномовної транспозиції, зокрема: *деривати, вербанти, номінанти, девербатив* (на позначення утворених від дієслів іменників), *деад'єктив* (на позначення іменників, утворених від прикметників), а на позначення дієприкметників та дієприслівників термін *вербоїд* (Мойсієнко & Алтинцева, 2010: 136; Ярошевич, 2010: 56).

У дослідженнях функційно-категорійного спрямування переглянуто також граматичний статус дієприкметника і дієприслівника, що їх традиційно кваліфікують переважно як дієслівні форми (Білодід, 1969: 408, 419; Грищенко, 2002: 391–392, 397; Мойсієнко & Алтинцева, 2010: 136, 139 та ін.). Дієприкметник кваліфікують також як *прикметник дієслівного походження*, або як *відносний прикметник* (Кучеренко, 2003: 457), та як *самостійну міжчастиномовну категорію з ознаками дієслова і прикметника* (Гнатюк, 1982: 9, 12–18). І.Р. Вихованець виокремив у дієприкметнику дієслівні та прикметникові утворення, які позначив спочатку терміном *синтаксичний і морфологічний ад'єктив* (Вихованець, 1988: 176). Пізніше вчений виокремив два різновиди дієприкметникових одиниць: *віддієслівний прикметник* з нейтралізованими дієслівними категоріями й *аналітичні дієслова*, що являють собою аналітичну сполуку з морфемою-зв'язкою *бути* в її часових, способових та особових виявах (Вихованець, 2017: 296–297). Функційну двоплановість форм дієприкметника К.Г. Городенська позначає термінами: *синтетичні дієприкметникові форми*,

уживані в типовій для прикметника присубстантивній позиції, і *аналітичні дієприкметникові форми*, що за допомогою *морфем-зв'язок* (*бути, стати* і под.) переводять дієприкметник у дієслівну позицію. Дієприслівник останнім часом розглядають у складі прислівника і позначають терміном *віддієслівний прислівник за синтаксичною та морфологією ознаками* (Вихованець, 1988: 207; Городенська, 2007: 539).

Із виокремленням в українському теоретичному мовознавстві функційно-категорійної граматики розпочалися також пошуки нових концептуальних засад потрактування статусу морфологічних категорій і граем, що вплинуло на введення нових теоретично обґрунтованих понять і поповнення термінологічної бази досліджень. Зокрема, у працях І.Р. Вихованця уперше в лінгвоукраїністиці опрацьовано різновиди транспозицій не лише на матеріалі частин мови, а й морфологічних категорій і граем. *Частиномовні транспозиції* визначено як такі, що стосуються взаємопереходів основних морфологічних одиниць (частин мови), а *грамемні* стосуються взаємопереходів у граемній структурі морфологічних категорій (наприклад, у випадках уживання граеми теперішнього часу замість минулого чи майбутнього або способових форм у значенні часових – (Симонова, 2014)). У *частиномовній транспозиції* вирізняють три ступені її реалізації: *синтаксичний, морфологічний* і *семантичний*. Початковий ступінь – *синтаксичний*, за якого змінювана синтаксична позиція слова набуває морфологічного закріплення або рідше семантичного завершення. Якщо зміни транспозиції однієї частини мови в іншу морфологічно не відображаються, їх позначають терміном *неморфологізовані синтаксичні зміни*, а якщо відображаються, – *морфологізованими*. *Морфологізовані синтаксичні зміни* диференційовано на *неповні* та *повні*, причому *неповні морфологізовані зміни* оформлені засобами вихідної частини мови, а *повні* – оформлені засобами тієї частини мови, у яку переходить певна частина мови. Завершує частиномовний перехід *семантичний ступінь транспозиції* (Вихованець, 2004: 26; 2017: 45).

Особливості функційної транспозиції яскраво простежуються і на рівні функціонування морфологічних категорій, що їх вирізняють у частинах мови. Уперше в сучасній лінгвоукраїністиці до наукового обігу введено поняття *міжривневої категорії*, що знаходить свій вияв на перетині кількох граматичних підсистем – морфології, синтаксису і словотвору. Терміном *міжривневої категорії* позначають «комплексну єдність протиставлених одна одній категорій і граем, що поєднують властивості двох або більше рівнів із домінуванням якогось одного із них і мають певну сукупність спеціалізованих форм вираження» (Костусяк, 2012: 44). Сутність міжривневих категорій найвиразніше простежуються у двох центральних частинах мови – іменнику і дієслові, що чітко відмежовуються від периферійних – прикметника, числівника і прислівника. В іменниках міжривневою є *морфолого-синтаксична категорія відмінка*. У дієсловах міжривневою визначають *категорію валентності*, яку в українському мовознавстві виокремлено й ґрунтовно описано порівняно недавно (Вихованець, 1988: 107–114; Городенська, 2004: 269; Загнітко, 2020: 62). Терміном *валентність слова* позначають «здатність слова визначати кількість і якість залежних словоформ, зумовлену його семантичними і граматичними властивостями» (Андерш, 2007: 63), та як «здатність слова приєднувати до себе інші слова» (Загнітко, 2020: 62). Існують також інші терміни на позначення поняття *валентність* – *дистрибуція* та *сполучуваність*. Поняття *дистрибуції*

вважають ширшим порівняно зі *сполучуваністю*, оскільки цим терміном позначають сукупність усіх оточень, у яких може перебувати морфологічна одиниця, а терміном *сполучуваність* – конкретну її реалізацію (Русанівський, 2007: 635; Костусяк, 2012: 382; Загнітко, 2020: 144, 746–748). Категорію валентності І.Р. Вихованець і К.Г. Городенська кваліфікують як *міжривневу семантико-синтаксичну* (Вихованець, 1988: 107; Городенська, 2004: 269; Городенська, 2017: 451), причому її виявляють не лише в дієсловах, а й в інших частинах мови – іменникові, прикметникові і прислівникові, якщо вони потрапляють у предикатну позицію в результаті транспозиції (Городенська, 2004: 269–270).

У складі дієслівних категорій міжривневими є також *категорія стану* і *категорія перехідності / неперехідності*, функціонування яких виходить за межі морфології. Із морфологією ці категорії пов'язує лише те, що їх виділяють у дієслові, а дієслово є морфологічною одиницею. У результаті транспозиції їх функціонування зосереджується в словотвірній системі мови та в синтаксисі. Тому ці міжривневі категорії кваліфікують як *морфолого-словотвірну-синтаксичні* (Городенська, 2004: 242, 247; Городенська, 2017: 442, 445).

До категорій, у структурі яких перетинаються морфологічні, словотвірні та синтаксичні ознаки, належить і міжривнева *категорія ступенів порівняння*, яка займає особливе місце в системі прикметника і прислівника. У прикметниках вона зближується з дієсловами, оскільки первинною для неї є не атрибутивна, а предикатна функція, що нівелює транспоновані від іменника визначальні морфологічні категорії (роду, числа, відмінка) вихідної форми прикметника. За ознакою вияву регулярності у функціонуванні категорія ступенів порівняння прикметників зближується зі словозмінною структурою мови, за семантикою – з модифікаційною словотвірною, а стосовно зміни сполучуваності (валентності) – із синтаксичною. Тому її кваліфікують як комплексну *міжривневу морфолого-синтаксико-словотвірну* (Вихованець, 2002: 13–18; Вихованець, 2017: 283; див. також: Костусяк, 2012: 8). Міжривневу категорію ступенів порівняння виявляють і в утворених від якісних прикметників якісно-означальних прислівниках, яку К.Г. Городенська кваліфікує як *транспозиційно-модифікаційне утворення*, оскільки ступеневі прислівники транспонуються переважно в синтаксичну сферу дієслова, а на модифікаційні зміни вказує семантична відмінність від вихідних прикметникових. Як і в прикметниках, категорію ступенів порівняння в прислівниках позначено терміном *морфолого-синтаксико-словотвірна категорія* (Городенська, 2017: 544).

На основі проведеного аналізу особливостей функціонування міжчастини мовної і міжкатегорійної транспозиції та простеження її впливу на випрацювання й поповнення поняттєво-термінологічного апарату в сучасній лінгвоукраїністиці можна зробити такі висновки:

Функційну транспозицію справедливо розглядають як універсальну спроможність мови об'єднувати лінгвальні одиниці в цілісну, ієрархічно складну систему, що ґрунтується на їх взаємодії та взаємозв'язку. Транспозиція відіграє важливу роль у розширенні виражальних можливостей мовних одиниць, у їхній сполучуваності та виявленні синонімічних відношень між ними, що збагачує ресурси мови.

У зв'язку з утвердженням у сучасному українському мовознавстві функційно-категорійного підходу до вивчення граматичного ладу мови на противагу традиційному відбулися кардинальні зміни у визначенні кількості та

частиномовного статусу морфологічних одиниць і властивих їм категорій, що позначилося на розбудові лінгвістичного поняттєво-термінологічного апарату. Запропоновані в новітніх дослідженнях зміни не викликають сумнівів щодо доцільності їх упровадження в наукову та викладацьку практику, вони теоретично обґрунтовані й достатньо апробовані, забезпечують чіткість формулювань, зрозумілість і прозорість дефінування нових понять, що відповідає сучасним вимогам лінгвістичного термінотворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андерш, Й.Ф. (2007). Валентність. У Русанівський, В.М., Тараненко, О.О. (Ред.) [та ін.] (2007). *Українська мова. Енциклопедія* (третє вид., с. 63). Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана.
2. Балко, М.В. (2014). Словосполучення сучасної української мови на тлі теорії функційної транспозиції. У *Мова: класичне – модерне – постмодерне: збірник наук. статей*. Вип. 1. (с. 21–27). Київ.
3. Балли, Ш. (1955). *Общая лингвистика и вопросы французского языка*. Москва: Изд-во иностр. лит.
4. Безпояско, О.К., Городенська, К.Г. & Русанівський, В.М. (1993). *Граматика української мови: Морфологія*. Київ: Либідь, 1993.
5. Білецький, А.О. (2004). Мовознавство у школі. *Урок української*, 4, 41–42.
6. Білодід, І.К. (Ред.) (1969). *Сучасна українська літературна мова. Морфологія*. Київ: Наукова думка.
7. Ващенко, В.В. (1953). Явища переходу в системі частин мови. *Українська мова в школі*, 1953, 6. 14–22.
8. Вихованець, І.Р. (1988). *Частини мови в семантико-граматичному аспекті*. Київ: Наукова думка.
9. Вихованець, І.Р. (1996). Принципи категорійної граматики української мови. У *III Міжнародний конгрес україністів. Мовознавство* (с. 177–181). Харків.
10. Вихованець, І.Р. (1997). Різновиди транспозиції. В *Актуальні проблеми граматики. Зб. наук. праць* (с. 57–60). Кіровоград.
11. Вихованець, І.Р. (2000). Частиномовний статус інфінітива. У *Наукові записки Вінницького державного університету ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія. Зб. наук. праць* (с. 21–27). Вінниця: ВДПУ.
12. Вихованець, І.Р. (2002). Морфологічні категорії? Словотвірні? Чи граматичні міжрівневі? В *Актуальні проблеми українського словотвору* (с. 13–18). Івано-Франківськ: Плай.
13. Вихованець, І.Р., Городенська, К.Г. (2004). *Теоретична морфологія української мови*. Київ: Пульсари, 2004.
14. Вихованець, І.Р. (2007). Транспозиція. У Русанівський, В.М., Тараненко, О.О. (Ред.) [та ін.] (2007). *Українська мова. Енциклопедія* (третє вид. с. 692–693). Київ: Українська енциклопедія ім.М.П. Бажана.
15. Вихованець, І.Р. (2017). Основні питання морфології. Іменник. Прикметник. Числівник. У *Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія* (с. 19–363). Київ.
16. Габай, А.Ю. (2011). *Синтаксична прислівникова транспозиція в сучасній українській літературній мові: монографія*. Київ: Видав. дім Дмитра Бураго.,
17. Гнатюк, Г.М. (1982). *Дієприкметник у сучасній українській літературній мові*. Київ: Наукова думка.
18. Городенська, К.Г. (1995). Морфологізація транспозиційних переходів. У *Теоретичні проблеми граматики* (с. 51–61). Донецьк: ДонДУ.

19. Городенська, К.Г. (2004). Дієслово. Прислівник. Службові слова-морфеми. Слова-речення. У Вихованець, І.Р., Городенська, К.Г. (2004). *Теоретична морфологія української мови* (с.217–390). Київ: Пульсари.
20. Городенська, К.Г. (2017). Передмова. Дієслово. Прислівник. Службові слова-морфеми. Слова-речення. У *Граматика сучасної української літературної мови: Морфологія* (с. 14–18, 364–749). Київ.
21. Городенська, К.Г. (2020). Морфолого-словотвірне перевнормування запозичених прикметників в усталених словосполученнях. У *Наук. вісник Ужгородського університету Серія: Філологія*. Випуск 1 (с. 92–99). Ужгород.
22. Горпинич, В.О. (2004). *Морфологія української мови (підручник)*. Київ: ВЦ «Академія», 2004.
23. Грищенко, А.П. (Ред.) (2002). *Сучасна українська літературна мова*. [3-є вид.]. Київ: Вища школа.
24. Джура, А.С. (2000). Частиномовна та внутрішньо-відмінкова транспозиція відмінкових форм. *Наук. зап. Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія*. Вип. 2 (с. 57–60). Вінниця: ВДПУ.
25. Жовтобрюх, М.А. (1984). *Українська літературна мова*. Київ: Наукова думка.
26. Загнітко, А.П. (1991). *Основи функціональної морфології української мови*. Київ: Вища школа.
27. Загнітко, А.П. (1992). Взаємодія іменних і дієслівних категорій. *Мовознавство*, 5, 25–32.
28. Загнітко, А.П. (1996). *Теоретична граматики української мови. Морфологія: монографія*. Донецьк: ДонДУ.
29. Загнітко, А. (2010). Граматична концепція Івана Вихованця. У *Проблеми сучасної функційно-категорійної граматики* (с. 11–40). Донецьк: Вид-во «Ноулідж».
30. Загнітко, А. (2020). *Сучасний лінгвістичний словник*. Вінниця: «Твори».
31. Іваницька, Н.Л. (2009). *Сучасні теорії категорійної граматики в лінгводидактиці*. Вінниця: ВДПУ.
32. Клименко, Н.Ф. (2007). Конверсія. У Русанівський, В.М., Тараненко, О.О. (Ред.) [та ін.] (2007). *Українська мова. Енциклопедія* (с. 265–266). Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана.
33. Ковалик, І.І. (1980). Про лінгвальні категорії, їх властивості і види. *Мовознавство*, 5, 10–13.
34. Костусяк, Н.М. (2002). *Категорія ступенів порівняння прикметників і прислівників: монографія*. Луцьк: РВВ «Вежа».
35. Костусяк, Н.М. (2013). *Міжривневі категорії сучасної української літературної мови*: [Автореф. дис. ... канд. філол. н.]. Київ.
36. Кочерган, М.П. (2007). Синкретизм. У Русанівський, В.М., Тараненко, О.О. (Ред.) [та ін.] (2007). *Українська мова. Енциклопедія* (с. 584–585). Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана.
37. Кубрякова, Е.С. (1974). Деривация, транспозиция, конверсия. *Вопросы языкознания*, 1974, 64–76.
38. Кучеренко, І.К. (2003). *Теоретичні питання граматики української мови. Морфологія*. Вінниця: «Поділля-2000», 2003.
39. Лаврінець, О.Я., Симонова, К.С. & Ярошевич, І.А. (2019). *Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія*. Київ: Видавничий дім «Киево-Могилянська академія».
40. Лукин, М.Ф. (1973). *Трансформация частей речи в современном русском языке*. Донецьк: ДонГУ.
41. Масицька, Т.Є. (2005). Категорія валентності у лінгвістичній інтерпретації Івана Вихованця. У *Граматика слова і граматики мови: зб. наук. праць* (с. 83–96). Донецьк: ДонДУ.

42. Мельник, І.А. (2015). *Транспозиційна грамати́ка українського дієслова*. Луцьк: «Надстир'я».
43. Мойсієнко, А.К., Арібжанова, І.М., Коломийцева, В.В. & Алтинцева, Л.Ю. (2010). *Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Синтаксис: підручник*. Київ: Знання.
44. Мойсієнко, А.К. (Ред.) (2013). *Сучасна українська мова: Морфологія: підручник*. Київ: Знання.
45. Ожоган, В.М. (1997). *Займенникові слова у граматичній структурі української мови: монографія*. Київ: Вид-во Інституту української мови.
46. Ожоган, В.М. (2005). Транспозиційні процеси у складі прономінативних слів. У *Грамати́ка слова і грамати́ка мови: зб. наук. праць* (с. 97–114). Донецьк: ДонДУ.
47. Потєбня, А.А. (1958). *Из записок по русской грамматике* (Т.І–ІІІ). Москва: Учпедгиз.
48. Русанівський, В.М., Тараненко, О.О. (Ред.) [та ін.] (2007). *Українська мова. Енциклопедія* [третє вид.]. Київ: Українська енциклопедія ім.М.П. Бажана.
49. Симонова, К.С. (2000). Перехідні явища в системі частин мови і питання правопису (на матеріалі незмінних класів слів). У *Наукові записки НаУКМА* (Т.18. Філологічні науки) (с.6–14). Київ.
50. Симонова, К.С. (2014). Транспозиція граем часу і способу в структурі українського дієслова. У *Мова: класичне – модерне – постмодерне: збірник наук. статей*. Вип.1. (с. 185–193). Київ.
51. Соколова, С. (2017). Категорія родів дієслівної дії. У *Грамати́ка сучасної української літературної мови. Морфологія* (с. 415–441). Київ.
52. Теньєр, Л. (1988). *Основы структурного синтаксиса*. Москва: Прогрес.
53. Ярошевич, І.А. (2010). *Українська морфологічна термінологія XX–початку XXI ст.: монографія*. Київ: КНЕУ.

Iryna Yaroshevich

TRANSPOSITION AS A SOURCE OF REPLENISHMENT OF THE UKRAINIAN LINGUISTIC TERMINOLOGY

The article outlines the development of theoretical foundations and further study of the linguistic phenomenon of transposition and its varieties in modern Ukrainian linguistics, which significantly influenced the expansion of the conceptual framework in the field of grammar, including one of its sections - morphology, its addition and new terminology.

Particular attention is paid to the revision of traditional views of scientists on the composition, grammatical status and terminological expression of basic morphological units (parts of speech) and their inherent categories and grams, which led to the introduction into scientific circulation of new concepts and terms. This view in recent research is based on a theoretically sound and well-tested scientific practice functional morphological and syntactic concept of parts of speech, which is a reflection of the derivational relationship between them, i.e. is a consequence of interlanguage transposition. A new direction in the study of the grammatical system of the Ukrainian language was called functional-categorical, in accordance with the scientific circulation the new concept was introduced, denoted by the analytical term functional-categorical grammar.

Key words: transposition, functional interparticle transposition, functional-category grammar, morphology, parts of speech, morphological category, term, linguistic terminology.

REFERENCES

1. Andersh, Y.F. (2007). Valentnist. In Rusanivskiyi, V.M., Taranenko, O.O. (Eds.) [et al.] (2007). *Ukrainska mova. Entsyklopediia* (3rd ed., p. 63). Kyiv: «Ukrainska entsyklopediia» im.M.P. Bazhana (in Ukr.).
2. Balko, M.V. (2014). Slovospoluchennia suchasnoi ukrainskoi movy na tli teorii funktsiinoi tranpozytsii. In *Mova: klasychne – moderne – postmoderne: zbirnyk nauk. statei*. Issue 1. (pp. 21–27). Kyiv Balko, M.V. (2014) (in Ukr.).
3. Bally, Sh. (1955). *Obshchaia lnhvystyka y voprosi frantsuzskoho yazika*. Moskva: Yzd-vo ynostr. lyt. (in Russ.).
4. Bezpoiasko, O.K., Horodenska, K.H. & Rusanivskiyi, V.M. (1993). *Hramatyka ukrainskoi movy: Morfolohiia*. Kyiv: Lybid (in Ukr.).
5. Biletskyi, A.O. (2004). Movoznavstvo u shkoli. *Urok ukrainskoi*, 4, 41–42 (in Ukr.).
6. Bilodid, I.K. (Ed.) (1969). *Suchasna ukrainska literaturna mova. Morfolohiia*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
7. Dzhura, A.S. (2000). Chastynomovna ta vnutrishno-vidminkova transpozytsiia vidminkovykh form. In *Nauk. zap. Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu im. Mykhaila Kotsiubynskoho. Seria: Filolohiia*. Issue 2 (pp. 57–60). Vinnytsia: VDPU (in Ukr.).
8. Habai, A.Iu. (2011). *Syntaksychna pryslivnykova transpozytsiia v suchasni ukrainskii literaturnii movi: monohrafiia*. Kyiv: Vydav. dim Dmytra Buraho (in Ukr.).
9. Hnatiuk, H.M. (1982). *Diiepryketnyk u suchasni ukrainskii literaturnii movi*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
10. Horodenska, K.H. (2004) Diieslovo. Pryslyvnyk. Sluzhbovi slova-morfemy. Slova-rechennia. In Vykhoanets, I.R. & Horodenska, K.H. (2004). *Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy* (pp. 217–390). Kyiv: Pulsary (in Ukr.).
11. Horodenska, K.H. (1995) Morfolohizatsiia transpozytsiinykh perekhodiv. In *Teoretychni problemy hramatyky* (pp. 51–61). Donetsk: DonDU (in Ukr.).
12. Horodenska, K.H. (2017). Peredmova. Diieslovo. Pryslyvnyk. Sluzhbovi slova-morfemy. Slova-rechennia. In *Hramatyka suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy: Morfolohiia* (pp. 14–18, 364–749). Kyiv (in Ukr.).
13. Horodenska, K.H. (2020). Morfoloho-slovotvirne perevnormuvannia zapozychenykh prykmetnykiv v ustalenykh slovospoluchenniakh. In *Nauk. visnyk Uzhhorodskoho universytetu Seria: Filolohiia*. Vypusk 1 (pp. 92–99). Uzhhorod (in Ukr.).
14. Horpynych, V.O. (2004). *Morfolohiia ukrainskoi movy (pidruchnyk)*. Kyiv: VTs «Akademii», 2004 (in Ukr.).
15. Hryshchenko, A.P. (Ed.) (2002). *Suchasna ukrainska literaturna mova*. [3rd Ed.]. Kyiv: Vyshcha shkola (in Ukr.).
16. Ivanytska, N.L. (2009). *Suchasni teorii katehoriinoi hramatyky v lnhvodydaktytsi*. Vinnytsia: VDPU (in Ukr.).
17. Klymenko, N.F. (2007). Konversiia. In Rusanivskiyi, V.M., Taranenko, O.O. (Eds.) [et al.] (2007). In *Ukrainska mova. Entsyklopediia* (pp. 265–266). Kyiv: «Ukrainska entsyklopediia» im. M.P. Bazhana (in Ukr.).
18. Kocherhan, M.P. (2007). Synkretyzm. In Rusanivskiyi, V.M., Taranenko, O.O. (Eds.) [et al.] (2007). *Ukrainska mova. Entsyklopediia* (pp. 584–585). Kyiv: «Ukrainska entsyklopediia» im. M.P. Bazhana (in Ukr.).
19. Kostusiak, N.M. (2002). *Katehoriia stupeniv porivniannia prykmetnykiv i pryslyvnykiv: monohrafiia*. Lutsk: RVV «Vezha» (in Ukr.).
20. Kostusiak, N.M. (2013). *Mizhrivnevi katehorii suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy* [Synopsis of PhD thesis]. Kyiv (in Ukr.).
21. Kovalyk, I.I. (1980). Pro lnhvalni katehorii, yikh vlastyvosti i vydy. *Movoznavstvo*, 5, 10–13 (in Ukr.).

22. Kubrjakova, E.S. (1974) Derivacija, transpozicija, konversija. In *Voprosy jazykoznanija* (64–76) (in Russ).
23. Kucherenko, I.K. (2003). *Teoretychni pytannia hramatyky ukrainskoi movy. Morfolohiia*. Vinnytsia: “Podillia-2000”, 2003 (in Ukr.).
24. Lavrinets, O.Ia., Symonova, K.S. & Yaroshevych, I.A. (2019). *Suchasna ukrainska literaturna mova. Morfemika. Slovotvir. Morfolohiia*. Kyiv: Vydavnychi dim “Kyievo-Mohylianska akademiia” (in Ukr.).
25. Lukin, M.F. (1973). *Transformacija chastej rechi v sovremenom russkom jazyke*. Doneck: DonGU (in Russ.).
26. Masytska, T.Ie. (2005). Katehoriia valentnosti u linhvistychnii interpretatsii Ivana Vykhovantsia. In *Hramatyka slova i hramatyka movy: zb. nauk. prats* (pp. 83–96). Donetsk: DonDU (in Ukr.).
27. Melnyk I.A. (2015). *Transpozytsiina hramatyka ukrainskoho diieslova*. Lutsk: “Nadstyria” (in Ukr.).
28. Moisiienko, A.K. (Ed.) (2013). *Suchasna ukrainska mova: Morfolohiia: pidruchnyk*. Kyiv: Znannia (in Ukr.).
29. Moisiienko, A.K., Aribzhanova, I.M., Kolomyitseva, V.V. & Altyntseva, L.Iu. (2010). *Suchasna ukrainska literaturna mova. Morfolohiia. Syntaksys: pidruchnyk*. Kyiv: Znannia (in Ukr.).
30. Ozhohan, V.M. (1997). *Zaimennykovi slova u hramatychnii strukturi ukrainskoi movy: monohrafiia*. Kyiv: Vyd-vo Instytutu ukrainskoi movy (in Ukr.).
31. Ozhohan, V.M. (2005). Transpozytsiini protsesy u skladi pronominyvnykh sliv. In *Hramatyka slova i hramatyka movy: zb. nauk. prats* (pp. 97–114). Donetsk: DonDU (in Ukr.).
32. Potebnja, A.A. (1958). *Iz zapisok po russkoj grammatike* (Vol. I–III). Moskva: Uchpedgiz (in Russ.).
33. Rusanivskiy, V.M., Taranenko, O.O. (Eds.) [et al.] (2007). *Ukrainska mova. Entsyklopediia* (3rd ed.). Kyiv: «Ukrainska entsyklopediia» im. M.P. Bazhana (in Ukr.).
34. Sokolova, S. (2017). Katehoriia rodiv diieslivnoi dii. In *Hramatyka suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. Morfolohiia* (pp. 415–441). Kyiv (in Ukr.).
35. Symonova, K.S. (2000). Perekhidni yavyshecha v systemi chastyn movy i pytannia pravopysu (na materialy nezminnykh klasiv sliv). In *Naukovi zapysky NaUKMA* (Vol.18. Filolohichni nauky) (pp. 6–14). Kyiv (in Ukr.).
36. Symonova, K.S. (2014). Transpozytsiina hramem chasu i sposobu v strukturi ukrainskoho diieslova. In *Mova: klasychno – moderne – postmoderne: zbirnyk nauk. statei*. Issue 1. (pp. 185–193). Kyiv (in Ukr.).
37. Ten’er, L. (1988). *Osnovy strukturnogo sintaksisa*. Moskva: Progres (in Russ.).
38. Vashchenko, V.V. (1953). Yavyshecha perekhodu v systemi chastyn movy. *Ukrainska mova v shkoli*, 1953, 6. 14–22 (in Ukr.).
39. Vykhoanets, I.R. (2007). Transpozytsiia. In Rusanivskiy, V.M., Taranenko, O.O. (Eds.) [et al.] (2007). *Ukrainska mova. Entsyklopediia* (pp. 692–693). Kyiv: «Ukrainska entsyklopediia» im.M.P. Bazhana (in Ukr.).
40. Vykhoanets, I.R. & Horodenska, K.H. (2004). *Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy*. Kyiv: Pulsary, 2004 (in Ukr.).
41. Vykhoanets, I.R. (1988). *Chastyny movy v semantyko-hramatychnomu aspekti*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
42. Vykhoanets, I.R. (1996). Prynysypy katehoriinoi hramatyky ukrainskoi movy. In *III Mizhnarodnyi konhres ukrainistiv. Movoznavstvo* (pp. 177–181). Kharkiv (in Ukr.).
43. Vykhoanets, I.R. (1997). Riznovydy transpozytsii. In *Aktualni problemy hramatyky. Zb. nauk. prats* (pp. 57–60). Kirovohrad (in Ukr.).
44. Vykhoanets, I.R. (2000). Chastynomovnyi status infinityva. In *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho universytetu im. Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriia: Filolohiia. Zb. nauk. prats* (pp. 21–27). Vinnytsia: VDPV (in Ukr.).

45. Vykhovanets, I.R. (2002). Morfolohichni katehorii? Slovtvirni? Chy hramatychni mizhrivnevi? In *Aktualni problemy ukrainskoho slovtvoru* (pp.13–18). Ivano-Frankivsk: Plai (in Ukr.).
46. Vykhovanets, I.R. (2017). Osnovni pytannia morfolohii. Imennyk. Prykmetnyk. Chyslivnyk. In *Hramatyka suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. Morfolohiia* (pp.19–363). Kyiv (in Ukr.).
47. Yaroshevych, I.A. (2010). *Ukrainska morfolohichna terminolohiia XX – pochatku XXI st.: monohrafiia*. Kyiv: KNEU (in Ukr.).
48. Zahnitko, A. (2010) Hramatychna kontseptsii Ivana Vykhovantsia. In *Problemy suchasnoi funktsiino-katehoriinoi hramatyky* (pp. 11–40). Donetsk: Vyd-vo «Noulidzh» (in Ukr.).
49. Zahnitko, A. (2020). *Suchasnyi lnhvistychnyi slovnyk*. Vinnytsia: «Tvory» (in Ukr.).
50. Zahnitko, A.P. (1991). *Osnovy funktsionalnoi morfolohii ukrainskoi movy*. Kyiv: Vyshcha shkola (in Ukr.).
51. Zahnitko, A.P. (1992). Vzaiemodiiia imennykh i diieslivnykh katehorii. *Movoznavstvo*, 5, 25–32 (in Ukr.).
52. Zahnitko, A.P. (1996). *Teoretychna hramatyka ukrainskoi movy. Morfolohiia: monohrafiia*. Donetsk: DonDU (in Ukr.).
53. Zhovtobriukh, M.A. (1984). *Ukrainska literaturna mova*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).